

Τιτίκα Παναγιωτίδου

"..στο τέλος σταματάει και μας λέει. Θέλω να βρω το κατάλληλο πρόσωπο, το κατάλληλο προφίλ και να δείξω την Ελληνίδα που πολεμάει και αυτή θα κυκλοφορήσει σε όλα τα περιοδικά και στις εφημερίδες.."

"Η Τιτίκα λοιπόν , σε ηλικία 16 χρόνων κατατάσσεται –από τον Φεβρουάριο του 1944- στην υποδειγματική διμοιρία Ανταρτιστών της ΙΧης Μεραρχίας του ΕΛΑΣ , στον Πεντάλοφο Κοζάνης. Στις 6 Ιουλίου 1944 η Τιτίκα θα παρουσιαστεί για εκπαίδευση, μαζί με άλλες έντεκα κοπέλες, στη Σχολή Εφέδρων Αξιωματικών ΕΛΑΣ στη Ρεντίνα Καρδίτσας. Τοποθετείται στον 1° Λόχο με διοικητή τον υπολοχαγό Αλέκο Βραχιάτη . Θα αποφοιτήσει τελικά στις 5 Σεπτεμβρίου 1944. Θα ονομαστεί ανθυπολοχαγός και θα χρηματίσει Διοικητής Λόχου Ανταρτιστών , επιλέγοντας-ως αξιωματικός πλέον- το 28° Σύνταγμα της ΙΧης Μεραρχίας ΕΛΑΣ. Τον Αύγουστο του 1944 ο Σπύρος Μελετζής , φωτογράφος του ΕΛΑΣ, φωτογραφίζει τα κορίτσια-στρατιώτες του ΕΛΑΣ. Προσπαθεί να διαλέξει το πρόσωπο εκείνο που θα είναι το καταλληλότερο να συμβολίσει την γυναίκα της αντίστασης. **Τελικά η Τιτίκα Παναγιωτίδου , από την Ποντοκώμη , η μικρή ανθυπολοχαγίνα , θα επιλεγεί για να συμβολίσει το πρότυπο της ένοπλης αντάρτισσας, και θα γίνει γραμματόσημο της Εθνικής Αντίστασης το 1982...**"

Από το βιβλίο ["Γεννηθείς εις Καύκασον Ρωσσίας"](#) των Ανδρέα Αθανασιάδη και Χρήστου Μιχαηλίδη

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΟΥ (ΓΚΕΛΝΤΗ) ΤΙΤΙΚΑ

αναδημοσίευση από ["Καυκάσιος Ποντοκωμίτης"](#)

Θέλω να αρχίσουμε από την αρχή. Πού σας βρίσκει η Κατοχή και πώς αρχίσατε και οργανώνεται ολόκληρη η οικονένειά σας. Δηλαδή πριν έρθουν και σας συλλάβουν. Πού σας βρίσκει η Κατοχή;

Η Κατοχή στην Κοζάνη. Γιατί λίγο πριν μπουν, πριν εισβάλλουν οι Γερμανοί και μετά από οι Βούλγαροι, ο παππούς μου έγραψε ένα γράμμα στην μητέρα μου και της λέει: Μαρίκα, πάρε γρήγορα τα παιδιά και ελάτε εδώ σε εμάς να σας προσέξουμε γιατί οι Βούλγαροι είναι άστατοι σύμμαχοι. Βέβαια τις λέξεις αυτές τις έμαθα εγώ μετά. Δεν μπορούσα να θυμηθώ ή να ξέρω τι είναι Αντάντ και τι είναι άξονας. Θα πάνε με τον άξονα και όχι με τους Συμμάχους.

Πραγματικά τον Μάρτιο του 1941 φύγαμε από τις Σέρρες

και πήγαμε στην Κοζάνη. Ο παππούς έμενε τότε, ήταν και συνταξιούχος, στην Ποντοκώμη, πήρε και χωράφια του που τα είχε χαρίσει σε κάποιους φίλους, το σπίτι του έτσι. Μέναμε στην Ποντοκώμη και συνεχίσαμε το Γυμνάσιο τα τρία αδέρφια στην Κοζάνη.

Εγώ το 1940 τελείωσα το δημοτικό, έδωσα αμέσως εξετάσεις και πέτυχα και έτσι συνέχισα στην Κοζάνη. Επομένως σαν μαθήτρια Γυμνασίου και σαν παιδί, όπως όλα τα παιδιά των χιλιάδων οικογενειών της Αντίστασης, βοηθούσαν τους μεγάλους, έτσι και εγώ βοηθούσα τους ΕΑΜίτες τότε.

Οργανώνεται και όλη σας η οικογένεια.

Τα αδέρφια της μητέρας μου ήταν και στην εξορία. Ήταν πατριώτες, κομμουνιστές βέβαια, αλλά και πολύ πατριώτες. Για αυτό και την οικογένειά μου την εμπιστεύτηκαν οι Εγγλέζοι. Βέβαια οι Έλληνες που γνώριζαν και έπρεπε να φύγουν, μετά την εισβολή των Γερμανών, να ξεφύγουν, τους έφεραν στην Ποντοκώμη και η μαμά μου τους έντυνε με γυναικεία χωριάτικα ρούχα, τους έδινε σε εμένα ή στον άλλο μου αδερφό και τους πηγαίναμε στα αλώνια να σωθούν.

Και πραγματικά σώθηκαν και έφυγαν. Μάλιστα ο ένας μου έδωσε και μία λίρα. Με αντάμειψε. Καλός σύμμαχος.

Ίδρύεται το ΕΑΜ, οργανώνεστε και εσείς αρχικά στην ΕΠΟΝ:

Όχι, 23 Φεβρουαρίου στην ΕΠΟΝ αλλά εγώ ήμουν μέσα σε όλα. Μετά τον Σεπτέμβριο έμαθα ότι ιδρύθηκε μία οργάνωση που λέγεται ΕΑΜ, Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο. Τα άκουγα από τους μεγάλους.

Πώς έρχονται να σας συλλάβουν; Ποιοι ήρθαν να σας συλλάβουν;

Εμένα; Εμένα προσωπικά όχι. Τι ήμουν εγώ για να με πιάσουν; Δεν ήμουν στέλεχος.

Ναι αλλά σας συνέλαβαν τελικά.

Κάτι ξέρεις φαίνεται. Ή διάβασες κάτι. Γιατί εγώ δεν σου τα είπα αυτά. Λοιπόν, ήταν το 1943, φθινόπωρο. Φοιτούσα στην Γ Γυμνασίου. Έρχεται ο φρούραρχος και μας λέει ότι δεν θα κάνετε ιστορία. Γιατί μία ιστορία θα διδάσκεστε στο εξής. Της Γερμανίας. Εντάξει, είπαμε εμείς, από μέσα μας. Ύστερα από ένα μήνα έρχεται ξανά, και μας λέει, δεν θα κάνετε γεωγραφία γιατί ανά τον κόσμο μία γεωγραφία θα διδάσκεται, το γερμανικό κράτος. Καλά είπαμε εμείς.

Ύστερα από μερικές μέρες μας έκλεισαν τελείως το Γυμνάσιο Κοζάνης, μικτό τότε, οπότε σκόρπισαν όλοι οι μαθητές. Εγώ βέβαια είχα τα αδέρφια της μητέρας μου εκεί, της γιαγιάς μου δυο αδερφές, οπότε μπορούσα να μείνω και εκεί. Αλλά δεν ξέρω, ήθελα να πάω στην Ποντοκώμη, να είμαι εκεί κοντά στον παππού μου ήθελα. Μου άρεσε πάρα πολύ γιατί τα καλοκαίρια, η αλήθεια είναι, ότι πιο συχνά πηγαίναμε στην Ποντοκώμη, στην Κοζάνη, παρά στα διπλανά χωριά των Σερρών, σαν παραθέριση. Λοιπόν, είχαν κάψει το 1942, το πρώτο σπίτι που κάψανε στο χωριό, του παππού μου. Και ευτυχώς η μαμά κατάλαβε, είδε τους Γερμανούς με τους ΠΑΟτζήδες τέλος πάντων, τους προδότες, ότι έρχονται σίγουρα στο δικό μας το σπίτι, δεν ξέρω, μάζεψε κάτι καλάθια, κάτι πανέρια, κάτι τσουβάλια, μας φόρτωσε όλους μας, η ίδια έδεσε και ένα τσεμπέρι στο κεφάλι της και μας βγάζει έξω.

Εμείς τρέξαμε, φύγαμε. Πραγματικά μπήκαν στο σπίτι μας, το πλιάτσικο. Όλα. Ρούχα, χρυσαφικά, ό,τι είχαμε. Γιατί όλοι, όπου και αν πας πρώτα αυτά κουβαλάς. Τα πάντα τα πήραν και έκαψαν το σπίτι. Και δίπλα που είχαμε ένα αχερώνα με την αγελάδα που την είχαν μάσει τα παιδιά και το γάλα.

Γιατί επιτέθηκαν στο δικό σας το σπίτι;

Του Σουμελίδη. Μία οικογένεια Σουμελίδη υπήρχε σε όλο το νομό που ήταν γνωστή. Βέβαια, ήταν λάθος μου που δεν το έδωσα και εγώ από την αρχή το επίθετο. Κρύβαμε τους Εγγλέζους. Από εκεί. Έπειτα, ήταν εξορία ο ένας ο θείος μου. Και τα άλλα τα αδέρφια ακολουθούσαν, της μητέρας μου δηλαδή. Εμείς είμαστε παιδιά, άγνοια φυσικά από αυτά.

Είχαν αρχίσει ήδη κάποια από τα χωριά της Κοζάνης να οπλιζονται τα οποία μετά;

Ναι, το 1942 τον Ιούλιο, 27 Ιουλίου που είναι και το πανηγύρι του χωριού, την επομένη ήρθαν και έκαψαν το πρώτο σπίτι του παππού. Άλλα χωριά τα έκαψαν πιο μπροστά. Όχι οι ΠΑΟτζήδες, οι Γερμανοί το έκαψαν. Από εκεί και ύστερα το πρώτο σπίτι, εν πάση περιπτώσει, που έκαψαν σε εκείνη την μεγάλη περιοχή, Πτολεμαίδα κλπ, ήταν του παππού μου. Έτσι αναγκαστικά μας φιλοξένησαν άλλοι συγγενείς. Πήγαμε σε άλλο σπίτι.

Τώρα, σε εκείνο το σπίτι, ήρθαν πάλι οι ΠΑΟτζήδες, τα παλικάρια, ο καπετάν Παντελής με τα παλικάρια του. Κάποιο, σου λέει, θα πιάσουμε από τους Σουμελιδάιους. Ναι, αλλά η μαμά μου ξύπνησε το πρωί φοβισμένη, είδε ένα όνειρο. Τιτίκα, μου λέει, εγώ θα φύγω, θα πάω στην Ήρα, που ήταν κοντά στο βουνό το σπίτι της, ώστε αν συνέβαινε κάτι ξέφευγαν. Λίγο πεζοπορία και αμέσως έστριβαν μέσα σε κάτι αυτά για να γλιτώσουν.

Η γιαγιά μου πήγε στην εκκλησία, οπότε έμεινα εγώ στο σπίτι. Και μάλιστα εκείνη την ημέρα είχα κανονίσει με τις φιλενάδες μου να πάμε μία εκδρομή στο κοντινό δάσος. Και στην σόμπα του σαλονιού μας έμηναν τα στραγάλια μου, τα ρεβύθια που τα έβαλα στο νερό, έγιναν στραγαλάκια για να τα πάρω μαζί μου να τα προσφέρω και στις φίλες. Κάθε μία θα έπαιρνε κάτι δικό της. Ο μικρός μου αδερφός τριγύριζε.

Δηλαδή, με τα αδέρφια μου, με 2 χρόνια είχα εγώ από το μεγάλο και 1 χρόνο ο μικρός από εμένα. Ήμαστε εκεί γύρω 13, 14, 16 χρονών, εκεί γύρω ήταν τα χρόνια μας.

Λοιπόν, ακούω ένα θόρυβο εγώ. Αυτός έπαιζε, έφυγε και έπαιζε κάπου αλλού. Ακούω πυροβολισμούς. Λέω σε εμάς έρχονται. Θυμήθηκα αμέσως ότι είχαμε ένα υπόγειο, γιατί αυτό το έλεγαν σε όλους, και η μητέρα μου που ήταν καθοδηγητικό όργανο, και ο ένας αδερφός της μητέρας μου σχεδόν δεν κατέβηκε από τον ιταλικό πόλεμο, έμεινε επάνω, και συνέχισε τον αγώνα του.

Σε κάθε σπίτι που πήγαιναν τους έλεγαν να κάνετε μία καταπακτή για ώρα ανάγκης να μπειτε να κρυφτείτε εκεί. Εμείς εκεί πέρα είχαμε βάλει τρόφιμα, ρύζι, ζάχαρη, πολλά τρόφιμα για τους αντάρτες, για τους σκοτωμένους, τα ρούχα των σκοτωμένων που είχαμε μαζέψει από ένα χωριό που έγινε μακελειό, σε ένα συνέδριο τους ξάφνιασαν οι ΠΑΟτζήδες και μέχρι και με χέρια τους σκότωναν.

Λοιπόν, Λέω αν το βρουν αυτό αυτοί που θα έρθουν, γιατί απλώς άκουσα πυροβολισμούς, θα κάψουν και εμένα ζωντανή αλλά και όλο το χωριό. Και αμέσως βάζω το τραπέζι, την κουρελή, αλλά φαινόταν κάτι.

Εν τω μεταξύ πάω πρώτα και στο παράθυρο να δω αν έρχονται γιατί με το τραπέζι και την κουρελού λίγο ησύχασα. Είδα ότι έρχονταν στο δικό μας. Μόλις πέρασαν τον δρόμο έμπαιναν στην αυλή.

Βλέπω η καταπακτή δεν είχε κλείσει, οπότε τρέχω έξω, παίρνω, δύο φορές έκανα το δρομολόγιο και το γεμίζω με ξύλα. Ήμουν ήσυχη. Τότε χτυπάει και η πόρτα, οπότε κρατώ ένα ξύλο, δήτην αμέριμνα, πηγαίνω να τους ανοίξω.

Ορμούν επάνω μου αυτοί οι ΠΑΟτζήδες και οι Γερμανοί. Αλλά οι περισσότεροι ήταν ΠΑΟτζήδες, ούτε και ελληνικά δεν μιλούσαν καθαρά. Τέλος πάντων.

Πού είναι η Σουμελιδάινα, που είναι η Μαρίκα; Που είναι ο Ανέστης; Πού είναι αυτοί; Πού έχετε τους αντάρτες κρυμμένους, πού είναι; Φυσικά αυτό που ήταν στην τραπεζαρία δεν το βρήκαν, αλλά είχε μία άλλη καταπακτή, αυτή είναι η τύχη μου που καμία φορά σε αυτές τις δύσκολες στιγμές η Παναγιά μου, η δική μου η Παναγιά με σώζει.

Υπήρχε μία παρόμοια καταπακτή, την ανοίγουν, το βρήκαν, σου λέει εδώ θα έχουν τους αντάρτες κρυμμένους ή κάποιος από τους μεγάλους. Βάζουν εμένα και αυτοί από πάνω με αναπηρές, με φακό, δεν θυμάμαι, ώστε αν πυροβολήσουν, να πυροβολούσαν εμένα.

Δεν βρήκαν κανένα. Ε, να μην έπιαναν ένα έπαθλο να με πάνε εμένα στον καπετάνιο τους, στον καπετάν Παντελή ότι πιάσαμε από την οικογένεια Σουμελίδη ένα παιδί; Με πήγαν στο Δημοτικό Σχολείο. Εκεί ήταν και άλλοι άντρες αιχμάλωτοι. Και να μην τα πολυλογώ, με πήραν μαζί τους. Με πάνε σε ένα χωριό.

Βέβαια εγώ πιστεύω ότι ο καπετάν Παντελής ήξερε, από εμένα τι θα έβγαζε; Αλλά σου λέει από την οικογένεια Σουμελίδη παίρνω το παιδί τους, αύριο μεθαύριο θα ζητήσω και εγώ μία χάρη. Δεν θα κρατούσε ο πόλεμος αιώνια. Ούτε και η Γερμανία θα ήταν αυτή που θα επικρατούσε στην Ευρώπη, να πάρουν μόνο αυτή την ήπειρο τουλάχιστον.

Ήρθαν με γλίτωσαν. Και το ίδιο βράδυ ξαναγυρνώ. Δεν σας λέω τι τράβηξε η μητέρα μου. Γιατί στον δρόμο που πηγαίναμε για το χωριό που εκεί, σύμπτωση, ζούσαν και συγγενείς μας, σταματάει ένα γερμανικό αυτοκίνητο και βάζουν μέσα όλους τους άντρες τους ομήρους. Ε, εμένα, Λέω, θα με ξεχάσουν. Εγώ ήμουν ακόμα ανεβασμένη στο κάρο.

Έρχεται όμως το πρωτοπαλικάρο, με πιάνει από τη μέση και αγκαλιά, αγκαλιά να με πετάξει έτοιμη στην καρότσα του γερμανικού αυτοκινήτου. Πάει εκείνη την ώρα ο καπετάν Παντελής, όχι, λέει, την μικρή. Δεν με βάζουν μέσα, οπότε με πάνε στο χωριό, στα γραφεία της κοινότητας. Κάποιος συγγενής εκεί φίλος, ποιος, με γνώρισε, ειδοποιούν τους θείους μας. Με απελευθέρωσαν.

Φυσικά αυτό ήθελε ο καπετάν Παντελής. Να πουν ότι να εγώ σας έκανα το χατίρι, την ανιψιά σας την άφησα ελεύθερη. Η μάνα μου, δεν κατάλαβαν οι άλλες οι γυναίκες που ακολουθούσαν τους άντρες τους, τα παιδιά τους, τα αδέρφια τους, και όπως ήταν το αυτοκίνητο και όπως με έπιασε εμένα αυτός αγκαλιά να με πετάξει μέσα, δεν είδαν μετά την κίνηση ότι εγώ γλίτωσα και γύρισαν πίσω, αφού τους έδιωξαν οι ΠΑΟτζήδες, γύρισε πίσω και λέει, είπαν σε όλους εκεί, και στη μαμά μου φυσικά, ότι την Τιτίκα την έβαλαν με τους ομήρους. Η μανούλα μου, το παιδί μου, το παιδάκι μου, την γλίτωσε από τους Βουλγάρους, εδώ.

Το ίδιο βράδυ μας φυγαδεύει η Αντίσταση σε άλλο χωριό. Και από εκεί περνάει μία αποστολή με ζώα πολλά, άλογα, μουλάρια, γεμάτη από όπλα, φορτωμένα από όπλα, για την ελεύθερη Ελλάδα, για την 9^η μεραρχία που έδρευε τότε εκεί, και έτσι βρεθήκαμε στην ελεύθερη Ελλάδα. Περάσαμε τον Στρυμόνα. Μη το συζητάτε τι έγινε εκεί. Στο βιβλίο μου τα περιγράφω. Θα σας χαρίσω ένα να το διαβάσετε.

Θέλω να μου εξηγήσετε, πώς αποφάσισε η μητέρα σας με τρία παιδιά ανήλικα να ανέβει στο βουνό, πώς την πήρε αυτή την απόφαση; Συζητήσατε κάτι;

Ήταν εκτεθειμένη. Ο μεγάλος μου αδερφός, ήδη οι ΠΑΟτζήδες με τους Γερμανούς.

Θα σας κάνω μία διακοπή. Οι δικές μου ερωτήσεις δεν ακούγονται μετά. Οπότε θέλω να μου κάνετε μία επεξήγηση και εσείς. Ποιοι ανεβήκατε στο βουνό; Ξαν να μην υπάρχει η δική μου ερώτηση.

Ναι. Να κάνω μία ένωση με προηγούμενα γεγονότα για να μπορέσω να σας κατατοπίσω και καλύτερα. Ο μεγαλύτερος αδερφός μου έφυγε το 1943. Είπαμε, της μητέρας μου ο αδελφός ούτε κατέβηκε σχεδόν μόλις γύρισε από το αλβανικό πόλεμο. Ήρθαμε, τον είδαμε, τον είδε ο παππούς μου, τον χάρηκε, και ύστερα πέθανε. Αυτόν περίμενε να γυρίσει από το μέτωπο.

Άρχισαν να παίρνουν και παιδιά αιχμαλώτους, το 1943. Οπότε η μαμά μου λέει καλύτερα να το στείλω πάνω στο βουνό. Φεύγει. Και αυτόν δεν ήθελαν να τον πάρουν, αλλά τελικά τον πήραν. Ήταν στο βουνό. Ο μικρός ήταν μικρός. Εγώ ήμουν μία μαθητριά, δεν κινδύνευα. Η μητέρα μου έπαιρνε τα μέτρα της σαν παράνομη που ήταν, γιατί πήγαινε σε χωριά, μιλούσε κλπ. Ξεσήκωνε τις γυναίκες, ξεσήκωνε τον κόσμο, τους έλεγε τι πρέπει να κάνουν, τι να προσέχουν.

Αφού έγινε το γεγονός αυτό και με έπιασαν εμένα, μοιραία και εγώ και η μαμά μου ανεβήκαμε επάνω. Και ύστερα από λίγο να και ο μικρός ο αδερφός μου επάνω με τον Υψηλάντη αυτός. Και έτσι ανεβήκαμε στο βουνό όλοι.

Βέβαια τώρα θα ήταν κάπως υπερβολικό να έλεγα ότι ήθελα να πάω μόνη μου, ιστορία, ήξερα την ιστορία, να για την πατρίδα, να για έτσι. Όχι. Δεν το έκανα έτσι. Αλλά μου δόθηκε μία αφορμή.

Όταν περάσαμε τον Στρυμόνα, με κίνδυνο κλπ, και ανεβήκαμε και μείναμε σε ένα χωριό, μου φαίνεται Μαυρομάτη το λέγανε, στην Πίνδο, εγώ έκανα την δασκάλα, έρχονται ένα βράδυ και μας φέρνουν δυο κοπέλες σαν να ήξεραν ότι μέναμε εκεί. Μάλλον αυτός που τις έφερε, σου λέει το κατάλληλο σπίτι είναι να τους πάμε σε αυτούς, στη μαμά μου και σε εμένα που μέναμε εκεί, σε μία γυναίκα της οποίας ο άντρας ήταν κάπου, δούλευε, στην Αμερική, και τους έστειλε χρήματα, κάτι τέτοιο. Πάντως ήταν ένα αγοράκι που ήταν και μαθητής μου.

Λέει, έρχονται η Λυσίκα και η άλλη η κόρη του Προέδρου του Τζουμά από τα Μύγδαλα. Και η μαμά τους ρωτάει, αφού πέρασε λίγη ώρα, πώς έτσι; Πάμε, λέει, στο βουνό, Μαρίκα, να καταταγούμε. Δημιουργείται μία διμοιρία ανταρτιστών.

Αυτό το έναυσμα ήθελα εγώ να ξεσηκωθώ. Και να φέρω μπροστά την ιστορία. Μαντώ Μαυρογένους, την είχα πρώτη και από την Μπουμπουλίνα πιο πολύ, δεν ξέρω γιατί, μου άρεσε η Μαντώ. Και εγώ, λέω, θα γίνω Μπουμπουλίνα, θα γίνω Μαντώ Μαυρογένους.

Μα παιδί μου, εσύ είσαι μικρή, οι άλλες είναι ενήλικες, είναι μεγάλες, θα τις πάρουν, εσένα δεν θα σε πάρουν. Όχι, θέλω να πάω και εγώ. Στο κάτω, κάτω, εγώ γλίτωσα το χωριό από το κάψιμο, εγώ γλίτωσα και δεν βρήκαν τα ρούχα τα καμένα, πέρασα τον Αλιάκμονα, ανέβηκα τόσα βουνά, έχω αποκτήσει και εγώ κάτι για να πάω.

Η μαμά μου όχι, εγώ να κλαίω και αυτή να λέει όχι. Να την παρακαλάει η Λυσίκα, θα την προσέχουμε την Τιτίκα, να έρθει η Τιτίκα μαζί μας. Να μην τα πολυλογώ, την άλλη μέρα έφυγα με την ευχή της μητέρας μου, μαζί με την Λυσίκα και την

άλλη την κοπέλα. Την Λυσίκα την πήραν αμέσως και την έστειλαν την άλλη μέρα έφυγε, αφού ντύθηκε, για την σχολή εφεδρων αξιωματικών, την τρίτη σειρά. Και την άλλη την πήραν.

Εγώ, μπήκα μέσα και εγώ, περιμένω να με ρωτήσουν κάτι, τίποτα. Στο τέλος ο αξιωματικός, ήταν τρεις αξιωματικοί, εσύ παιδί μου τι θέλεις εδώ; Ήρθα να καταταγώ στην διμοιρία ανταρτισσών. Εγώ, ξέρετε, γλίτωσα το σπίτι, εγώ ξέρετε πέρασα.

Με το ξέρετε με σταματάει. Πες μας πόσο χρονών είσαι και μετά θα τα πούμε. Στα 16, κύριε. Συγνώμη, συναγωνιστή. Γιατί το κύριε δεν υπήρχε εκεί πέρα. Και με έδιωξαν. Δεν μπορούσα να το πιστέψω. Και όπως έκλαιγα, διέσχιζα το χωριό και πώς θα γυρίσω τώρα πίσω. Σκεπτόμουν τους μαθητές μου και έπαιρνα κάποια ανακούφιση, ευχαρίστηση, δεν ξέρω.

Να, ακούω το όνομά μου, Τιτίκα, Τιτίκα, μου φωνάζει κάποιος. Μπα, λέω, εδώ σε ξένο χωριό ποιος είναι αυτός που με ξέρει; Γυρνάω, και βλέπω τον βαφτιστικό της γιαγιάς μου. Καλά, πώς βρέθηκες εσύ; Του έκρυψα ότι η μαμά μου είναι στο διπλανό χωριό. Α, λέω, ήρθαν οι ΠΑΟτζήδες με έπιασαν και η οργάνωση με έστειλε επάνω και τώρα πώς να γυρίσω στην Ποντοκώμη, που ήξερε τι περνούσε η Ποντοκώμη.

Καλά, δεν τους είπες ότι είσαι η ανιψιά του Σουμελίδη; Δεν με άφησαν να τους πω τίποτα. Έλα, λέει, πάμε, δεν μπορεί εσένα να μη σε πάρουν. Ξαναγυρνάμε πίσω, έφυγαν αυτοί οι τρεις αξιωματικοί, ήταν κάποιος άλλος ο οποίος αργότερα είχαμε γνωριστεί πάρα πολύ, ήρθε και στην άλλη τη μεραρχία.

Μάκρυνα το φόρεμά μου, τα καλτσάκια μου, τα σοσονάκια μου, λίγο τα ανέβασα. Είχα μάλλινο, ωραίο φόρεμα, και το μάκρυνα όσο μπορούσα. Πόσο χρονών είσαι; Στα 18, συναγωνιστή. Με τέτοια έμφαση, με τέτοιο θράσος που δεν μπορούσε παρά να με πιστέψει. Και άλλωστε είχα λίγο ανάστημα. Μετά λόγω του βουνού, του αέρα, των ασκήσεων παρα αναπτύχθηκα. Και έτσι την άλλη μέρα και εγώ ντύθηκα και ακολούθησα την διμοιρία μου.

Τι γίνεται μετά;

Με την σχολή αξιωματικών; Έχει πολύ ενδιαφέρον. Πρώτα στην διμοιρία κάναμε τρεις μήνες άσκηση. Όπως κάνει ένας στρατιώτης. Σε όλα πήγαινα πολύ καλά εκτός από το να σηκώσω το πολυβόλο. Ήταν πολύ βαρύ για εμένα. Οι άλλες ήταν νταρντάνες από τα χωριά, θέριζαν, όργωναν, το έπαιρναν και το σήκωναν στον ώμο τους και λέω τι είναι αυτές. Εκεί δυσκολεύτηκα. Ύστερα και αυτό εντάξει άρχισα να το παίρνω.

Και ένα μήνα κάναμε εκπαιδευτική εκδρομή. Εδώ είναι το θέμα που συναντήσαμε, είναι πάρα πολύ σπουδαίο, με τα Σκόπια και με την Μακεδονία που έγινε ένας εμφύλιος μεταξύ μας, αυτό θέλει πολύ ώρα να το πω και αν έχουμε ώρα θα σας το πω.

Να μου το πείτε γιατί είναι πάρα πολύ ενδιαφέρον.

Πάρα πολύ ενδιαφέρον γιατί με έχουν καλέσει για να μιλήσω για αυτό με την Μακεδονία κλπ. Να συνεχίσω τώρα;

Συνεχίστε τώρα.

Και το κόβουμε όποτε νομίζετε. Λοιπόν, ο υπασπιστής του Σαράφη ήταν. Ήταν καπετάνιος του 28^{ου} συντάγματος. Η 9^η μεραρχία είχε 3 συντάγματα. Το 27^ο, που έδρευε στα Γρεβενά, το 28 στην Κοζάνη, όπου τα αδέρφια μου και εγώ. Το

27 και το 28 φέρνανε Καστοριά, όπου υπήρχαν πολλοί σλαβομακεδόνες. Και αυτός ήταν σλαβομακεδόνας. Ξεσήκωσε τον κόσμο, τους λέει η Μακεδονία είναι δική μας, να μην τα πολυλογώ, τους ανεβάζει στο βουνό.

Χωρίστηκε η ομάδα μας στα τρία. Όσες ήταν από τα Γρεβενά πήγαιναν στο 27, Όσες ήταν από την Κοζάνη πήγαιναν στον 53, εγώ δεν ήμουν από πουθενά και έτσι έριξαν κλήρο, με ήθελαν και οι τρεις ομάδες, κλήρο ο λοχίας μας, ο οποίος αργότερα έγινε στρατηγός και τον γνώρισα, αλλά βέβαια μετά μου τα φανέρωσε αυτά, ο κλήρος έγραφε μόνο 28 σύνταγμα και οι τρεις και όποιον πάρουν. Γιατί ήθελα να πάω εκεί να είμαι με τους σλαβομακεδόνες, παλικάρια τα κορίτσια καλύτερα από άντρες. Πατριώτισσες; Δεν λέγεται. Ανατριχιάζω που το θυμάμαι.

Γιατί έλεγαν πολλά για αυτές. Το μόνο που έλεγαν ήταν ότι η Μακεδονία ήταν δική τους. Εμένα μου έλεγαν όχι, εσύ δεν είσαι Μακεδόνα. Μα πώς δεν είμαι Μακεδόνα; Ύστερα σκέφτηκα, δεν ήξερα πού το πήγαιναν. Δεν μπορούσα να τα ξέρω από τότε τον διαχωρισμό Σκόπια Μακεδονία, ούτε και στην ιστορία μας τα διαβάζαμε, γιατί τότε για εμάς προέκυψε.

Λέω, απλά δεν ξέρουν τα διαμερίσματα της Ελλάδας, αυτό είπα. Θα νομίζουν ότι οι Σέρρες δεν ανήκει στην Μακεδονία, αυτό σκέφτηκα. Και καμία συζήτηση γιατί αν ήξερα κάτι ή ήταν κάτι προδοτικό έπρεπε να το αναφέρω. Αλλά ευτυχώς δεν ήξερα, αλλά και πάλι δεν θα το ανέφερα, ποτέ δεν θα έκανα την προδοσία αυτή για τα κορίτσια που έζησα τόσους μήνες μαζί.

Τέλος πάντων, δώσαμε και μάχη, τρέχαμε από χωριό σε χωριό, ενημερώναμε τους κατοίκους να μην φύγουν, και φύγουν όλοι, ένα τάγμα σχεδόν με τον οπλισμό και εμείς περιμέναμε τους Γερμανούς να έρθουν, μας είχαν ειδοποιήσει, το κάτω χωριό, ότι οι Γερμανοί κάνουν πολλές μετακινήσεις, με τα τανκς, με τα άρματα μάχης που είχαν, με όλα. Να μην πάνε. Και πραγματικά τους πείσαμε και δεν πήγαν.

Δώσαμε μία μάχη εκεί με τους Γερμανούς που ήταν η έναρξη των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων κατά της 9^{ης} μεραρχίας. Άρχισε τον Ιούλιο, 3,4 του 1944 πριν, οι Εγγλέζοι, πριν οι Γερμανοί κάνουν απόβαση στην Νορμανδία, ήταν εκείνο το διάστημα που περίμεναν από την έκβαση αυτή της απόβασης να είχε γρηγορότερο τέλος και ο πόλεμος.

Άρχισε και κράτησε αρκετές μέρες. Αλλά εμείς μόλις τελείωσε η μάχη και γυρίσαμε στο χωριό, προσκολληθήκαμε σε ένα λόφο και ο λοχαγός μου λέει, έχεις ειδοποιηθεί, με ειδοποίησαν, σημείωμα κάτι τέτοιο, να πας στη μεραρχία, θα φύγεις για την σχολή εφέδρων αξιωματικών.

Και μου έδωσε ένα σημείωμα. Στο οποίο συνήθως γράφει αν πολέμησα, αν ήμουν καλή, αν δεν έδειξα φόβο. Ο φόβος τους τρόμαζε πολύ, δεν έπρεπε καμία να φοβάται. Και όλα τα σχετικά.

Και την άλλη μέρα ξεκίνησα για την μεραρχία που έδρευε στο Πεντάλοφο. Εκεί έμαθα ότι η Λυσίκα έρχεται και πρέπει να πάω εγώ. Αλλά έστειλαν και άλλες δύο κοπέλες οι οποίες ήρθαν να καταταγούν στον Πεντάλοφο στην διμοιρία και επειδή δεν υπήρχε διμοιρία, είχε διαλυθεί, είχε τελειώσει την εκπαίδευση και την εκπαιδευτική εκδρομή και όλα που τα κάναμε, και τις έστειλαν και αυτές, η Ιουλία και η Λίτσα από την Καστοριά. Δυο πολιτίσες, αγύμναστες. Πήγαν και αυτές εκεί. Και εγώ στο δρόμο, πίστευα να τις προλάβω.

Δεν πρόλαβε αυτή. Συνάντησα κάποιους φοιτητές από το πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης. Την Χρυσούλα από την Κατερίνη, και αυτή πήγαινε για την σχολή αξιωματικών. Όλα αυτά έγιναν αρχές Ιουλίου. Η 4^η σειρά και πήγαμε στην

Ρεντίνα Θεσσαλίας. Εκεί ήταν η έδρα της σχολής. 11 μαθήτριες της σχολής εφέδρων αξιωματικών και δύο που είχαν τελειώσει και έφυγαν προηγούμενα. Με την Λυσίκα συναντηθήκαμε καθοδόν.

Σας έκανε μαθήματα και ο Σαράφης, νομίζω;

Όχι. Ο Σαράφης ήταν Αρχιστράτηγος. Μαθήματα μας έκανε, ούτε ο στρατηγός, λοχαγός. Εγώ έπεσα σε λοχαγό που τον είχε η Λυσίκα και μου είπε κοίτα σε αυτόν να πας, είναι πολύ καλός. Ήμαστε πόσα τάγματα, δύο συντάγματα, πάνω από 800 υποψήφιοι στην 4^η σειρά.

Ο Σαράφης μας έδωσε στο περίστροφο σε παρέλαση που κάναμε στην ορκωμοσία μας. Και τα άστρα. Προπαντός τα άστρα. Έβαλα ένα μεγάλο εδώ, ένα μεγάλο εδώ και ένα μεγάλο στο δίκωχο, αρχές Σεπτεμβρίου.

Να σας ρωτήσω κάτι; Οι άντρες σας αντιμετώπιζαν ως ισότιμες συναγωνίστριες;

Δεν υπήρχε τέτοιο θέμα, ούτε μπόρεσα να το καταλάβω, ούτε καν το συζητούσαμε. Δεν υπήρχε. Και τον Μάρτιο όταν ήμαστε στον Πεντάλοφο, που έγινε Απρίλιο, 4 Απριλίου ναι, έγιναν οι πρώτες εκλογές και ψήφισαν οι γυναίκες. Εγώ δεν πήγα να ψηφίσω γιατί ήμουν ανήλικη, ανήλικη λέγοντας και στα 21, αλλά ούτε 18 δεν ήμουν. Αυτές που ήταν 18, 19 ψήφισαν, εντάξει. Εγώ δεν ψήφισα.

Με κακοφάνηκε λιγάκι αλλά δεν πειράζει, αφού με είπαν ανήλικη, ανήλικη. Εδώ με πήραν και τους ευχαρίστησα, να πω τώρα γιατί δεν ψήφισα;

Ουσιαστικά είναι η πρώτη φορά που ψηφίζουν γυναίκες στην Ελλάδα.

Το 1944, και μετά το 1946, και τότε δεν ψήφισε κανένας. Ούτε ο μεγάλος μου αδερφός γιατί δεν ήμαστε 21 χρονών, ούτε εκείνος δεν ψήφισε το 1946 και μάλιστα τον κυνήγησαν για αυτό αλλά όταν είπε ότι είναι ανήλικος τον άφησαν, τον έπιασαν.

Στις εκλογές τις κανονικές το 1946, εγώ σας λέω το 1944 στην ελεύθερη Ελλάδα.

Το 1944 στην ελεύθερη Ελλάδα και το 1946 άρχισαν οι γυναίκες να ψηφίζουν. Ημερομηνίες που τις θυμάμαι γιατί με ενδιέφεραν.

Θυμάστε το κλίμα; Αν υπήρχε ενθουσιασμός που για πρώτη φορά θα ψηφίζαν γυναίκες; Μια και τα ζήσατε εκεί πέρα;

Δεν τα έζησα, διότι ούτε συμμετείχα. Δεν με άφησαν να πάω και πουθενά. Ή να ακούσω κάτι να κάνω. Αλλά επειδή ήμαστε στο αντάρτικο και ερχόταν οι γυναίκες και του έλεγαν, όπως και η μητέρα μου κλπ, αυτό υπήρχε σε όλους. Δεν ήταν τόσο πολυτέλεια το να ψηφίσουν οι γυναίκες. Προφανώς δεν είχαν ακόμα γνώση και πολύ. Και στο βουνό επάνω και σε μία Κατοχή. Αν ήταν θα το έλεγα.

Δηλαδή, αν καταλάβαινα κάτι, αισθανόμουν κάτι θα το έλεγα. Σίγουρα όμως ήταν υπερήφανες που ψήφισαν. Εμένα για να με κακοφανεί που δεν ψήφισα, εντάξει έτσι το είπα.

Παρόλα αυτά και το ότι ψήφισαν οι γυναίκες και το ότι δημιουργήθηκε μία σχολή αξιωματικών για γυναίκες, ήτα μεγάλη ανατροπή για τα δεδομένα της εποχής.

Πού; Πότε;

Το 1944 και με εσάς;

Όχι οι γυναίκες. Μία είναι η σχολή. Και αντάρτες και αντάρτισσες. Δεν υπήρχε γυναικών. Ότι συμμετείχαν.

Αυτό έλεγα, ήδη μία γυναίκα μπορούσε να πάρει τον τίτλο του αξιωματικού. Και αυτό ήταν μεγάλη ανατροπή για τα δεδομένα της εποχής.

Πάρα πολύ. Δηλαδή ήμαστε οι πρωτοπόροι εμείς οι αντάρτισσες, και οι γυναίκες όλες που δούλεψαν στο ΕΑΜ, στην ΕΠΟΝ, γιατί στο κάτω, κάτω εγώ στο βουνό είχα και το όπλο μου, μπορούσα να υπερασπιστώ τον εαυτό μου.

Αυτές που ήταν στην πόλη με προδότες; Δούλεψαν πολύ. Ήμαστε και περισσότερες, και λόγω πληθυσμιακά. Αλλά μας έκοψαν τα φτερά η Δεξιά. Η παλιά η Δεξιά. Μας έκοψαν τα φτερά.

Σε εμένα, να γράψω στο φάκελό μου ότι είμαι Βουλγάρα και ότι έχω 200 φόνους. Έκανα 200 φόνους. Ούτε 200 Γερμανούς δεν σκότωσαν. Αν σκότωναν 200 Γερμανούς θα χαιρόμουν, τρόπος του λέγειν. Γιατί στον πόλεμο δεν ξέρεις ποιον σκοτώνεις. Απλώς πετάς την σφαίρα, ξέρεις είναι εκεί, ρίχνεις. Δεν είσαι αντιμέτωπος με τον εχθρό.

Στην σχολή έρχεται, εκεί συναντάτε για πρώτη φορά τον Σπύρο Μαλατζή;

Η οργάνωση τον έστειλε. Αυτός ήθελε να βγάλει φωτογραφίες για τους στρατιώτες, να δει και ανταρτίνες. Πήγαινε, του λένε, στην σχολή αξιωματικών και θα ικανοποιηθείς. Είχαμε το στρατηγό Πούντιο. Μας κάλεσε ένα πρωινό όλες τις αξιωματικές, τις 11, εμείς τρώγαμε εκεί στην λέσχη αξιωματικών. Και έτσι τον είχα γνωρίσει εγώ πολύ καλά γιατί εγώ σχεδόν πήγαινα. Οι άλλες έμεναν στο σπίτι και τις πήγαινα το φαγητό το βράδυ.

Γνώρισα και ένα ποιητή. Στο βιβλίο γράφω το όνομά του. Ποιητή, λέγοντας, αξιωματικός στρατιώτης αλλά και καλλιτέχνης, έδωσαν και στο τέλος μία παράσταση ιστορικού περιεχομένου. Και μάλιστα του ζήτησα να γράψει ποίημα και για εμένα, γιατί εγώ νόμιζα ότι οι ποιητές ήταν των βιβλίων που διαβάζαμε τότε, και ήταν άγνωστοι σε εμάς, άπιαστα πρόσωπα, φανταστικά. Το θεωρούσα να έχω ένα δίπλα μου και να μιλώ;

Και λέμε εμείς τώρα όλες μαζί τι να μας θέλει ο στρατηγός; Μας παρουσιάζει τον Σπύρο Μελιτζή. Θέλει να σας βγάλει φωτογραφία. Για να δημοσιευθούν και να μάθουν και όλες οι γυναίκες ότι πραγματικά υπάρχουν γυναίκες που πολεμούν.

Στο δρόμο αυτά μας τα έκανε πιο λιανά ο Μελιτζής και μας έβγαλε έξω εκεί που κάναμε τις ασκήσεις, με φόντο την απεραντοσύνη, να βγάζει φωτογραφία. Είχε μεγαλούτσικη μηχανή. Πότε κοντά, πότε αυτό, μια ανφάς, μια προφίλ, μία από εδώ, μια από εκεί.

Και στο τέλος σταματάει και μας λέει. Θέλω να βρω το κατάλληλο πρόσωπο, το κατάλληλο προφίλ και να δείξω την Ελληνίδα που πολεμάει και αυτή θα κυκλοφορήσει σε όλα τα περιοδικά και στις εφημερίδες.

Ωχ, η καρδιά μας άρχισε να χτυπάει. Όλες το ομολόγησαν και εγώ το ομολογώ. Γιατί η κάθε μία ήθελε αυτή να είναι το πρόσωπο που θα διαλέξει. Αγωνία. Νομίζω ότι δεν θα είχα τόση αγωνία αν ήταν να κυριεύσω ένα εχθρικό λόφο, που

συνήθως κάνουν, και υπάρχουν και τέτοιες περιπτώσεις, γιατί εκεί ήταν άλλο το θάρρος, άλλο να λες θέλω να βγω πρώτη, να προχωρήσω μπροστά. Εδώ ήταν κάτι άλλο.

Και ξαφνικά ανακοινώνει το όνομά μου. Οι άλλες στην άκρη και έβγαζε εμένα φωτογραφίες. Μία εδώ, μια εκεί, όπως είπα, ανφάς, προφίλ, έτσι, έτσι, έτσι. Πολλές φωτογραφίες, εκ των οποίων η μία έγινε και γραμματόσημο της εθνικής αντίστασης το 1981 ή 1982, το 1982 μάλλον, γιατί το 1981 Οκτώβρη είχε βγει, με εντολή του Προέδρου μας, του Ανδρέα Παπανδρέου, γιατί εγώ ανήκω στο ΠΑ.ΣΟ.Κ., θέλω δεν θέλω θα το πω.

Και επιλέχθηκε αυτή η φωτογραφία σε συνδυασμό με ένα άλλο αντάρτη, πώς την λένε αυτή την ένωση, το ξέχασα αυτό τώρα, και έγινε ο αντάρτης και η αντάρτισσα. Αυτός είχε το όπλο αλλιώς αλλά του το γύρισαν διαφορετικά και έγινε αυτή η σύνθεση.

Ο Γράβαλος που μου χάρισε και το γραμματόσημο, εδώ το έχω, το είδατε; Μου χάρισε το γραμματόσημο και μάλιστα, όπως μου είπες, συναντηθήκαμε στην Αθήνα και τον πήρα εγώ τηλέφωνο και του είπα ότι είμαι εγώ στην φωτογραφία αυτή, ψάχνει τον Σπύρο τον Μελιτζή, πραγματικά την βρίσκει, ναι.

Και τον έδωσαν πόσες χιλιάδες μάρκα οι Γερμανοί γιατί είναι οι πιο φανατικοί φιλοτελιστές ανά τον κόσμο, όχι μόνο από την Ευρώπη. Όχι λέει, αυτά τα κρατάω για εμένα και μου την χάρισε. Αυτό το πρωτότυπο. Και αυτό έχει μία ειδική ονομασία, και αυτό το ξέχασα.

Δεν πειράζει. Εσείς ήσαστε αξιωματικός και είχατε και άντρες κάτω από εσάς:

Όχι, όχι. Εν τω μεταξύ δημιουργήθηκε λόχος γυναικών, ανταρτισσών, συγνώμη, ανέλαβα εγώ λοχαγός γιατί ήμουν εγώ η αρχαιότερη. Η Λυσίκα στο δρόμο καθοδόν είχε αρρωστήσει και πήγε σε νοσοκομείο. Οπότε ανέλαβα εγώ.

Και εγώ δεν ήξερα, όταν πήγα στην μεραρχία και χαιρέτισα στρατιωτικά και με καμάρι να δείξω τα αστέρια μου προπαντός, στον Καρατζά τον στρατηγό, μου λέει, Τιτίκα, θα αναλάβεις εσύ τον λόχο ανταρτισσών, έγινε έτσι και είναι

δύο διμοιρίες καινούριες και με την παλιά διμοιρία θα σε βοηθήσει να τους εκπαιδεύσετε και θα αναλάβεις εσύ σαν αρχαιότερη τον λόγο. Η Λυσίκα; Η Λυσίκα είναι στο νοσοκομείο.

Λοιπόν, με τις δυο άλλες μαζί, την Ιουλία και την Λίτσα, φίλες μου, μέναμε και στο ίδιο σπίτι που μας φιλοξενούσαν στην Καρδίτσα, τι ωραίος κόσμος, τι φιλόξενος κόσμος. Η Τασούλα και ο Πέτρος μας φιλοξενούσαν. Νόμιζα είχα τημανούλα μου. Τον μπαμπά μου καλά, τον είχα χάσει προ πολλού και το θυμόμουν αλλά ήταν και λίγο μεγάλος. Τι καλοί άνθρωποι. Τι θυσίες δεν έκαναν αυτοί οι άνθρωποι για τους αντάρτες. Πόσες σειρές. Δύο σειρές. Και το σχολείο έγινε μουσείο.

Υπάρχει αυτή η φωτογραφία μου. Και όσοι πάνε την βλέπουν.

Ποια ήταν τα μεγαλύτερα ορόσημα;

Δηλαδή;

Δηλαδή γεγονότα που να τα θυμάστε που έγιναν. Εντάξει, το ένα είναι ο Γοργοπόταμος, αλλά δεν συμμετείχατε. Αλλά πρέπει να θυμάστε τον αντίκτυπο που είχε σε εσάς. Ήταν η μεγαλύτερη επιχείρηση που έγινε.

Αργότερα το κατάλαβα αυτό πολύ. Το 1942 το Νοέμβριο έγινε αυτό. Ήμουν πολύ μικρή. Ακόμη δεν είχαμε σχέσεις πολλές με τους αντάρτες, ούτε ο αδερφός μου πήγε, για τον θείο μας μόνο μαθαίναμε, αλλά ήταν για εμένα μία εικόνα.

Αλλά σίγουρα μετά που διάβασα και τα βιβλία, ιστορία, ο Γοργοπόταμος είχε ξεσηκώσει όλο τον κόσμο. Οι Εγγλέζοι τι δεν έγραψαν για αυτό. Σαν ορόσημο, όπως λέτε. Αν μου πείτε για εμένα που συμμετείχα εγώ και έλαβα μέρος και ξέρω μπορώ να δώσω.

Για εσάς ποια ήταν η πιο σημαντική στιγμή;

Αυτό με τους σλαβομακεδόνες που έφυγε αυτός και σταματήσαμε εκεί. Βέβαια μετά κατέβηκα και άρχισαν κάτι αψιμαχίες, τους είχαμε σταματήσει για να μην κάνουν το μεγάλο κακό για την Μακεδονία.

Δεν μου το ολοκληρώσατε αυτό προηγουμένως.

Ναι. Έστειλαν από την, τότε ήταν Γιουγκοσλαβία, είδαν αυτοί ότι οι Βούλγαροι πήραν την Ανατολική Μακεδονία, άρχισαν να ζητάνε Θεσσαλονίκη, Λευκό Πύργο, Έδεσσα, λιμάνι.

Ήταν υπό κατοχή όμως.

Βέβαια, τότε ξεκίνησαν, το 1943 τον Ιούλιο. Εγώ το αντιλήφθηκα τότε. Πιο μπροστά βέβαια στέλνανε προπαγανδιστές. Στα χωριά τους, στην Έδεσσα.

Ο Τίτος είχε αναλάβει μάλιστα μία οργάνωση, τη Σοβιετική Ένωση, την έδωσαν στο Τίτο όχι στην Βουλγαρία γιατί η Βουλγαρία είχε πάει με τους Γερμανούς. Όχι, όχι ο Τίτος δεν τα ήθελε καθόλου αυτά, εν αγνοία του Τίτου γινόταν αυτά.

Αυτά ήταν με τα Σκόπια, με την Κροατία που είχαν συμμαχήσει λίγο και με τους Γερμανούς για να τους βοηθήσουν. Και οι Γερμανοί πίεζαν και εμάς.

Και είχαν συναντηθεί και με τον Βαφειάδη και με άλλους στρατηγούς. Του έλεγαν κάντε υπομονή να έρθει η απελευθέρωση. Και ύστερα για να μην τους έρθει απότομα, σίγουρα όχι τους είπαν, αλλά και κάπως με την πολιτική, διπλωματικά να το πω. Μετά, μετά.

Αυτοί όμως επέμεναν, ήθελαν. Ξεσηκώθηκε αυτός, τον ξεσήκωσαν αυτόν, όχι ότι ξεσηκώθηκε μόνος του, είχε τα όπλα των Σκοπίων. Όχι Τίτο, Γιουγκοσλαβία σε ένα μέρος. Ήθελαν και αυτοί να μπουν Έδεσσα, εκεί κλπ. Και Θεσσαλονίκη προπαντός για το λιμάνι. Να ανοίξει ένας δρόμος. Τους σταματήσαμε, γλιτώσαμε. Και τουλάχιστον μείναμε με τους Γερμανούς μόνο.

Εννοείτε τον διοικητή της 28^{ης} στρατιάς που μου λέγατε προηγουμένως που ήταν ο διοικητής της 28^{ης} στρατιάς που ήταν από την Φλώρινα; Αυτόν εννοείτε;

Δεν ήταν διοικητής στρατιάς. Όχι. Ήταν στο 28^ο σύνταγμα του ΕΛΑΣ. Το σύνταγμα είχε τρία τάγματα, αυτός έφυγε με ένα τάγμα και με τον οπλισμό και είχε και τους χωρικούς εκεί που τους ξεγέλαγε ότι θα πάρουμε την Μακεδονία, δική μας είναι η Μακεδονία.

Σας είπα και προηγουμένως, μία κοπέλα μου είχε πει, μία αντάρτισσα δηλαδή, μου είχε πει ότι εμείς στη Μακεδονία, είμαι Μακεδονοπούλα. Όχι, λέει εσύ δεν είσαι Μακεδονοπούλα, μου λέει, εμείς είμαστε. Το πίστευαν αυτό το πράγμα. Η προπαγάνδα.

Αλλά ποτέ δεν μας πρόδωσαν, πολέμησαν, έκαναν τους Γερμανούς. Αυτός πήγε επάνω, αλλά τον διώξαμε, δεν τον ακολούθησαν οι χωρικοί. Και τι να έκαναν; Τους κυνήγησαν. Εμείς ήμαστε στους πρόποδες του βουνού. Οι αντάρτες ανέβηκαν πιο ψηλά.

Και έγινε σύγκρουση μεταξύ ανταρτών;

Συγκρούσεις.

Αυτό πότε έγινε;

Το 1944 τον Ιούλιο. Όταν πήγα εγώ ήταν στο τελευταίο στάδιο των συγκρούσεων. Δηλαδή είχαν προηγηθεί συγκρούσεις. Αυτοί που ξέρουν και ήταν εκεί, για να είμαι ειλικρινής κάτι διάβασα και εγώ αλλά δεν. Εγώ αυτά που έγραψα στο βιβλίο μου, Γνωριμία με τις Αντάρτισσες, μπορείς να το δείξεις, γράφω ό,τι πέρασα εγώ, σαν αυτοβιογραφία. Ό,τι άκουσα από τη μαμά μου και από τον αδερφό μου. Δεν θέλω να πάρω τίποτα.

Εκεί που άκουσα, άκουσα από το ραδιόφωνο και συνήθως στον δρόμο όταν πήγαινα κοιμόμουν στα σπίτια ιερέων και άκουσα από κάποιον ιερέα. Όχι δεν θέλω, γιατί ξέρετε πόσα βιβλία αντιστασιακά διάβασα και ανατρίχιασα από τα ψέματά τους.

Δυστυχώς και ένας από τους πιο κορυφαίους αγωνιστές, πρώτα έβγαλα εγώ το βιβλίο μου και μετά έβγαλε αυτός, βέβαια, δεν λέω ότι πολεμικά γεγονότα να έβαλε από εμένα, όχι, κάτι άλλο. Και αυτό γιατί να το πάρει; Γιατί να παινευτεί και να πει. Γιατί εγώ ήμουν σε εκείνο το μέρος και αν ένας είχε το δικαίωμα να μιλήσει και να βγάλει λόγο ήμουν εγώ. Σε μία δεξίωση, τώρα μιλάμε ελεύθερη όταν ήμασταν. Και να λέει ότι ήρθε αυτός και έβγαλε, ντρέπομαι για αυτόν.

Και πόσο μάλλον, έχω διαβάσει μετά άλλα βιβλία, ακόμη και τώρα, τελείως αντίθετα. Να λένε τους Μακεδόνες Σλάβους ότι έκαναν. Τους λέω, δεν ντρέπεστε; Αφού δεν τους ζήσατε τους ανθρώπους, δεν πολεμήσατε μαζί τους, πώς τα γράφετε αυτά τα πράγματα; Και έχουν πει ένα σωρό και για αυτό το Μακεδονικό. Για αυτό δεν πιστεύω κανένα και δεν έγγραφα ποτέ τίποτα.

Καλά κάνατε. Να σας ρωτήσω, φαγητό, τροφή από πού βρίσκατε;

Στην σχολή αξιωματικών τρώγαμε στην λέσχη. Στον Πεντάλοφο ένα σπίτι ολόκληρο στρατεύθηκε, δώροφο, για τα κορίτσια, 30 που ήμασταν, ερχόταν μαγειρίσσοι από το χωριό. Καλέ αυτό το χωριό μας προσέφερε πάρα πολλά. Μας μαγειρεύαν. Το πρωί τρώγαμε πρόχειρα, το μεσημέρι και το βραδινό το φαγητό. Στρατώνας.

Οι Άγγλοι σας βοήθησαν ποτέ;

Ναι, μου έδωσαν μία λίρα.

Στην αρχή.

Ένα παπούτσι δεξιά και ένα αριστερό. Τώρα όταν πήγαμε, ο αρχηγός της αποστολής που ήταν και κουμπάρος μας και από την Ποντοκώμη, αυτός μας είπε ότι τα έριξαν οι Εγγλέζοι με αεροπλάνα. Δηλαδή έτσι σε μία μεραρχία, μπορεί να έδωσαν πολλά, να έδωσαν αρκετά, αλλά όχι όσα έπρεπε.

Εσείς μέσα στο αντάρτικο μπορέσατε και ζήσατε και η ίδια τις απαρχές του Εμφυλίου; Δηλαδή συγκρούσεις με άλλες ομάδες όπως των ΕΔΕΣ και των άλλων του Ψαρρού.

Καμία σχέση με τον Εμφύλιο. Δεν ήταν η απαρχή του Εμφυλίου, γιατί έζησα το ΕΔΕΣ. Επειδή είναι πολλά τα γράφω στο βιβλίο μου. Συμμετείχα, πήγε η 9^η μεραρχία να βοηθήσει την 8^η μεραρχία.

Στην Ήπειρο ήταν η 8^η μεραρχία όπου έδρευε ο Ζέρβας. Και ο Ζέρβας μόνο στην Ήπειρο. Εκεί αν έκανε μερικές μάχες με Γερμανούς. Τον θεοποίησαν. Εντάξει, η γυναίκα του έκανε σε πολλούς μήνυση. Αλλά εμένα δεν τόλμησε να μου κάνει μήνυση διαβάζοντας το βιβλίο μου.

Τι γράφω; Δεν τα είπα εγώ. Οι χωρικοί που μείναμε και μας άνοιξαν τα σπίτια τους και μας έβαλαν μέσα με ντοκουμέντα. Από αυτούς τα άκουσα. Αλλά έπρεπε βέβαια να το κάνει τότε που το έβγαλα, που ζούσαν να πάει να τους βρει και να τους πει εσείς τα είπατε αυτά στην τάδε λοχαγίνα ή ανθυπολοχαγίνα; Είναι πολλά αυτά. Καμία σχέση. Με ποιον άλλον είπατε;

Με τον Ψαρρό.

Αυτό είχε γίνει πιο μπροστά. Αυτό ήταν ένα μίσος που υπήρχε, μία εχθρότητα να το πω μεταξύ δύο συναδέλφων αξιωματικών της ίδιας σχολής, ήταν έφεδροι και οι δύο στην σχολή εφέδρων αξιωματικών που είχαν κάποιες διαφορές.

Ε, Καλά, αυτά γίνονται. Αυτοί ήθελαν να προσχωρήσουν στον ΕΛΑΣ, αυτός δεν ήθελε και καθοδόν τους. Αλλά έγινε το ξεκαθάρισμα. Τον κατηγορήσαν τον ΕΛΑΣ, ο Βαφειάδης το ξεκαθάρισε αυτό και όλοι οι άλλοι ότι ήταν ένα μεμονωμένο γεγονός.

Όπως και στα χωριά, λίγοι σκότωσαν; Και οι αντάρτες σκότωσαν. Και έλεγαν ότι τους σκότωσαν οι αντάρτες. Έλεγαν και ψέματα ότι τους σκότωσαν οι αντάρτες ενώ τους σκότωναν οι ίδιοι που είχαν κάποιες διαφορές οικονομικές κλπ. Καμία σχέση με τον Εμφύλιο.

Εμφύλιο εννοώ πως άρχισαν από πριν κάποιες ομάδες όπως να γίνονται αντιΕΑΜικές γιατί σκεφτόντουσαν ποιος θα αναλάβει την εξουσία μετά. Με αυτή την έννοια το λέω.

Ομάδες αντιΕΑΜικές; Όχι. Το 1945, τον Φεβρουάριο 25, εγώ ήμουν στην Ήπειρο, στην ΄ρτα, γιατί με κράτησε εκεί ο στρατηγός ο Αυγερόπουλος. Η μεραρχία μας είχε τέσσερις ανθυπολοχαγούς. Καλά, η Λυσίκα ακομη δεν είχε έρθει, ακόμα στα νοσοκομεία τραβιόταν η κοπέλα. Ήμαστε τρεις ανθυπολοχαγοί εμείς που κάναμε παρέλαση και μας είδε. Έμεινα εγώ. Δεν είχε ανθυπολοχαγό η Ήπειρος. Και έμεινα εγώ να εκπαιδεύω τις κοπέλες και να είμαι μαζί τους.

Λοιπόν, 25 Φεβρουαρίου παραδίδουμε τα όπλα. Πριν, όμως, βέβαια μας ξεκίνησαν να πάμε στα Δεκεμβριανά. Δεν προλάβαμε, φτάσαμε μέχρι το Αιτωλικό και γυρίσαμε πίσω. Οπότε εγώ έμεινα στην Ήπειρο. Εν πάση περιπτώσει, 25 Φεβρουαρίου γυρίσαμε στα σπίτια μας όλοι.

Στις συγκεντρώσεις γινόταν το ΕΑΜ, το 1946, το 1947 τίποτα. Μετά μεταξύ αρχηγών αν υπήρχαν και γινόταν. Ο απλός κόσμος δεν μπορούσε να το ξέρει.

Άλλο εννοώ. Έχει λεχθεί ότι ο ΕΔΕΣ του Ζέρβα χρηματοδοτούνταν από τους Άγγλους για να;

Τα γράφω μέσα στο βιβλίο μου αυτά.

Θέλω να σας πω, αν πριν αρχίσει ουσιαστικά ο Εμφύλιος υπήρχαν έριδες μεταξύ των ομάδων, μεταξύ του ΕΑΜ και του ΕΔΕΣ ακριβώς όταν άρχισε να φαίνεται ότι θα φύγουν τελικά οι Γερμανοί.

Έφυγαν τότε που άρχισε. Όταν πολεμήσαμε με τον ΕΔΕΣ αυτό έγινε τον Δεκέμβριο και εμείς απελευθερωθήκαμε τέλη Οκτωβρίου.

Ουσιαστικά το ερώτημά μου είναι αν υπήρχαν σημάδια από πριν.

Κοίταξε, γινόταν πριν. Ομάδες ομάδες πολεμούσαν. Ο ΕΔΕΣ έπαιρνε τα όπλα από τους Εγγλέζους. Εμείς δεν παίρναμε. Δεν ήταν κάποια διαφορά αυτή; Ήταν κάποια διαφορά αυτή.

Κάτι άλλο ήθελα να σας ρωτήσω. Μου είπατε πριν, αλλά προσπερνώντας το, ότι ήσαστε δασκάλα στα χωριά που είχαν απελευθερωθεί. Θέλω να μου μιλήσετε λίγο για το κλίμα που υπήρχε στις περιοχές που απελευθερωνόντουσαν. Στην ελεύθερη Ελλάδα.

Στην ελεύθερη Ελλάδα έπνεε ελεύθερος αέρας. Δεν ερχόταν οι Γερμανοί να κάνουν επιχειρήσεις. Ήταν πολύ ψηλά τα χωριά αυτά. Πίνδος. Μετά τον Αλιάκμονα δεν γινόταν εκκαθαρίσεις. Εκκαθαρίσεις γινόταν σε πεδιάδα. Όπως σας είπα τον Ιούλιο, Γρεβενά, Κοζάνη κυκλικά. Φλώρινα, όλα κυκλικά εκεί. Ψηλά εκεί όχι. Δεν υπήρχε. Αντάρτικο σκέτο καθαρό, για αυτό ήταν ελεύθεροι άνθρωποι, βοηθούσαν κλπ.

Εκεί ερχόταν προδότες πουλούσαν δήθεν αυγά και έπαιρναν κάποιες πληροφορίες. Και κάτι γινόταν αλλά στα πιο κοντινά προς τις πόλεις χωριά.

Δημιουργήθηκαν θεσμοί, όπως τα λαϊκά δικαστήρια, το σχολείο, το θέατρο;

Ναι, ναι. Καλά το θέατρο, ο καλλιτεχνισμός.

Άλλαξε η ζωή των ανθρώπων;

Βέβαια, παιζόντουσαν πολλά θέατρα. Και μόνο που έβλεπαν τις αντάρτισσες που κυκλοφορούσαν στο χωριό, έβγαιναν και αυτές με άλλο αέρα έξω. Έκαναν βόλτα κάθε Κυριακή σε μία πλατεία, στην πάνω πλατεία, στην κάτω πλατεία. Τα γράφω στο βιβλίο μου. Γινόταν χοροί, χορεύαμε. Άλλο πράγμα. Ωραία ήταν.

Ουσιαστικά υπήρχε ένα κλίμα ότι ο λαός παίρνει την εξουσία στα χέρια του;

Βέβαια.

Δηλαδή η λαοκρατία τι σήμαινε εκεί;

Να κρατάει ο λαός τα ηνία του κράτους. Όπως και δημοκρατία, όπως έλεγαν οι αρχαίοι ημών πρόγονοι, ο δήμος, ο λαός να κρατάει την εξουσία. Λαοκρατία έρχεται πιο εκλαϊκευμένη η λέξη. Πολύ πιο απελευθερωμένη από την δημοκρατία. Δημοκρατία είναι στο μέσον όρο. Κρατάει δηλαδή όλες τις περιπτώσεις.

Υπήρχε ένα τέτοιο κλίμα δηλαδή. Σε ανθρώπους που ήταν χωριάτες.

Δεν ξεχώριζες κανένα. Εκεί όλοι ήταν ίσοι.

Θέλω να πω ότι για πρώτη φορά αντιλαμβάνονταν αλλιώς την ζωή τους.

Βέβαια, εκεί στην Ήπειρο επάνω βέβαια λίγο πιο μακριά ήταν, αλλά κάπου συνορεύανε εκεί, με τον αλβανικό πόλεμο είχαν νιώσει και κάτι παραπάνω.

Και εσείς ήσαστε δασκάλα πού; Ήσαστε 16 χρονών.

Καλά, 15,5 τότε. 16 ήμουν πριν ονομαστώ ανθυπολοχαγός. Στο σχολείο, είπα στον Πρόεδρο εκεί της κοινότητας, ποιος ήταν, μάζεψε τις μεγάλες τάξεις, τετάρτη, πέμπτη έκτη, να τους κάνω μαθήματα, ιστορία, γραμματική, αριθμητική, τους έκανα.

Το ίδιο κάναμε και στην Ποντοκώμη όταν έκλεισαν μαζί με έναν, πήραμε από το σχολείο, Καλά το σχολείο το είχαν οι Γερμανοί, το κατέστρεψαν δηλαδή, οπότε πήραμε εμείς θρανία, τα πήγαμε σε ένα σπίτι που μας το διέθεσε κάποιος συγγενείς μας ήταν, μας το έδωσε, και μαθαίναμε τα παιδιά, τις μεγάλες τάξεις. Αυτοί είχαν περισσότερο ανάγκη για να δώσουν στο γυμνάσιο εξετάσεις μόλις άνοιγαν.

Και τραγούδια. Επαναστατικά τραγούδια. Αλλά αυτά επειδή έφταναν μέχρι το δημόσιο κάτω, η Ποντοκώμη είναι στη μέση, μεταξύ Κοζάνης και Πτολεμαΐδας, μας το απαγόρευσαν γιατί οι προδότες, οι Γερμανοί.

Πώς ονειρευόσαστε την μεταπολεμική Ελλάδα; Δηλαδή μετά την αποχώρηση των Γερμανών;

Δεν πρόλαβα, νόμιζα θα είμαι πάντα στο στρατό. Δηλαδή θα ακολουθούσε ο ΕΛΑΣ να ήταν μία στρατιωτική υπηρεσία. Οπότε εγώ θα ακολουθούσα αυτή την καριέρα την στρατιωτική. Δεν μπορούσα να το φανταστώ, οπότε ξαφνικά όταν παραδόθηκε ο ΕΛΑΣ, παραδόθηκε για εμένα, αφοπλίστηκε, παραδόθηκε, ήταν μεγάλο σφάλμα αυτό. 25^η Φεβρουαρίου να παραδώσουμε τα όπλα. Σε ποιους;

Η ερώτησή μου ήταν πολιτικά πώς την φανταζόσαστε;

Δεν μπορούσα να σκεφτώ πολιτικά. Μπορεί να είχα μάθει, να έδειξα πατριωτισμό, να έδειξα αυθορμητισμό, να έδειξα παλικαριά, θάρρος, θράσος, δεν πήγαινε το μυαλό μου πολύ σε πολιτική και σε τέτοια. Παρόλο που και βουλευτές είχαμε φίλους. Και επιστήμονες. Και ο παππούς μου και όλοι. Αλλά εγώ ήμουν αφοσιωμένη σαν αντάρτισσα εκεί. Έπαιρνα εγώ, ήμουν και θεωρητικά με έδιναν ό,τι σχετικό από την μεραρχία τους, τα διάβαζα τους ενημέρωνα για την πολεμική κατάσταση, για τους Γερμανούς που προχωρούσαν, στην Ρωσία που δεν μπορούσαν να μπουν. Όλα αυτά τα νέα τους τα διάβαζα. Ήμουν θεωρητική. Αλλά όχι περισσότερα.

Μία τελευταία ερώτηση έχω που μου ξέφυγε προηγουμένως. Όταν κάνατε τις πολεμικές επιχειρήσεις στην Αντίσταση και οργανώνατε επιθέσεις κατά των Γερμανών, είτε μεμονωμένα χτυπήματα, είτε πιο μεγάλες επιθέσεις, είχατε καθόλου τον φόβο μήπως γίνουν αντίποινα και πώς τον αντιμετωπίζατε;

Αυτό το είπα, αλλά είχα αρχίσει να λέω και συμπλήρωσα ότι είχα ειδοποιηθεί να πάω στη σχολή εφέδρων αξιωματικών. Επομένως άφησα πίσω τα αδέρφια μου, τη μάνα μου, τους θείους μου, τους αντάρτες όλους πίσω και εγώ γλίτωσα, έφυγα. Ήδη απομακρύνθηκα πολύ από εκείνα τα μέρη. Αλλά έχω παραστάσεις από τον αδελφό μου τι πέρασαν, τι έκαναν.

Όχι μόνο στα δικά σας τα χωριά. Στα χωριά που ήταν δίπλα.

Δεν έτυχε να είχα τέτοια πράγματα. Όχι. Γιατί κοιτάζτε, τρεις μήνες εκπαιδευτήκαμε και ένα μήνα μία στρατιωτική παιδεία που είχαμε με την πορεία που κάναμε προς τα άλλα χωριά, δεν έμεινε για εμένα πολύς χρόνος να έχω τέτοιες αφιμαχίες. Πήγα στην σχολή.

Εκεί που πολεμήσαμε και κάναμε, ναι ήταν όταν απελευθερώσαμε την Κοζάνη. Αλλά φεύγανε οι Γερμανοί. Ήταν προς το τέλος. Βέβαια, το σπουδαιότερο δεν σας είπα. Είπα μόνο τα ορόσημα.

Εντάξει, σπουδαίο ήταν και εκείνο γιατί αφορούσε την Ελλάδα, την πατρίδα μου και ιδιαίτερα την Μακεδονία, να μας την πάρουν άλλοι και να πουν ότι τα Σκόπια είναι Μακεδονία και να μας πουν ότι αυτοί είναι απόγονοι, χωρίς να ξέρω ότι έλεγαν ότι είναι απόγονοι του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Λοιπόν, με τον λόχο μου μαζί, μόλις κατάλαβε η μεραρχία ότι υποχωρούν οι Γερμανοί, με στέλνουν ένα μήνυμα, συντόμεισε την εκπαίδευση των νέων κοριτσιών και όλες μαζί ξεκινήστε για Γρεβενά. Εκεί θα πάρετε τις νέες οδηγίες.

Πάμε στα Γρεβενά, παρέλαση 3 διμοιρίες, τραγούδια κακό. Να και η μανούλα μου εκεί ήταν, στην Αλληλεγγύη, είχε μπει σε γραφείο μετά. Εκεί ήταν η μανούλα μου, μας δέχθηκε, μας μίλησε, μας έδωσε θάρρος και φύγαμε.

Περάσαμε από τι περάσαμε και φτάσαμε στους λόφους της Κοζάνης. Έκανα και πρώτη, δεύτερα και δυο τρεις μήνες από την τρίτη γυμνασίου, το γυμνάσιο εκεί πέρα. Η Κοζάνη για εμένα ήταν πολύ γνωστή φυσικά, και φοίτησα, αλλά και οι θείοι μου χρόνια πηγαίνουν εκεί.

Πιάσαμε τους λόφους και ερχόταν άλλοι αξιωματικοί, μας έδιναν το σύνθημα, το παρασύνθημα και ήμασταν έτοιμοι εκεί. Εκεί ρίξαμε σφαίρες. Οι Γερμανοί οι αξιωματικοί συγκεντρώθηκαν στον στρατώνα, εκεί στους λόφους ακριβώς, οι άλλοι ήταν στον Προφήτη Ηλία. Ο αδερφός μου ήταν στο 27^ο σύνταγμα, τους έστειλαν στην Φλώρινα να κλείσουν την έξοδο των Γερμανών εκτός Ελλάδας για να μην πάνε να ενισχύσουν τους Γερμανούς στα άλλα μέτωπα, να τους περιορίσουμε όσο μπορούσαμε.

Και για τον λόγο, φυσικά, Κοζανίτες, τέλος πάντων οι ΠΑΟτζήδες να μην γίνει κανένας εμφύλιος μεταξύ τους, φαγωθούν, χτυπηθούν κλπ. Να αποφευχθούν και αυτά τα αιματηρά. Έφυγαν με το 27 σύνταγμα.

Επομένως έμειναν αυτοί που ήταν από την περιοχή Γρεβενών και ήρθαν του 28^{ου} Φλώρινα Καστοριά στην Κοζάνη και εμείς τα κορίτσια.

Εκεί ήταν που πολεμούσαμε. Δηλαδή εμείς απέξω στους τοίχους, στα τζάμια, στο στρατώνα, αυτοί από μέσα. Και ξαφνικά, την τρίτη μέρα, την τέταρτη, αφού μείναμε 5 6 μέρες εκεί, ψιλοβροχούλα, και νοτίζει η λευκή σημαία της παράδοσης. Και σηκώνουν μετά οι Γερμανοί έτσι, σε εμάς τα κορίτσια. Παραδόθηκαν.

Οπότε αέρα εμείς και τρέχουμε μία που ήταν σπιτστρία, η Βέτα, πρώτη αυτή να τρέξει, και ήταν και χοντρούλα. Καλά εγώ ήμουν υποχρεωμένη να μείνω και τελευταία, μέχρι να κατεβούν όλες για να φύγουν. Λόχος ήταν, δεν ήταν μία διμοιρία. Παραδόθηκαν.

Αμέσως ειδοποιώ, στέλνω μία αγγελιοφόρο να ειδοποιήσει να έρθουν οι αξιωματικοί να τους παραλάβουν. Και εμείς μετά ετοιμαστήκαμε για την παρέλαση. Εκεί τι έγινε στην παρέλαση. Όλα τα σπίτια, τα μπαλκόνια σημαιοστολισμένα. Και στην Φλώρινα. Πήγα και στην Φλώρινα. Ο αδελφός μου πολεμούσε εκεί περίπου 20 μέρες, 25, εγώ με τον λόχο μου πήγα τελευταία. Σημαιοστολισμένα.

Καλά, μαθήτριες, καθηγητές μετά, συγγενείς, ξαδέρφες, όλες μετά την παρέλαση συναντηθήκαμε και τα είπαμε. Και έτσι απελευθερωθήκαμε. Στην Φλώρινα ήταν για τον αδερφό μου. Για εμένα ήταν απλώς πρώτος ως συνήθως στην παρέλαση. Και τα χειροκροτήματα τα περισσότερα τα έπαιρναν οι αντάρτισσες.

Ήταν αυτό που έλεγες ότι αισθάνεται ο κόσμος ότι οι γυναίκες ήταν μάχιμες. Δώσανε για τα δικαιώματα τις γυναίκες τις πρώτες μάχες για την ισότητα αυτή, πολέμησαν οι αντάρτισσες. Και φυσικά το λέγαμε και εμείς. Κάναμε προπαγάνδα, μιλούσαμε και βγαίναμε κάθε Κυριακή στις πλατείες, πριν αρχίσει ο χορός μιλούσαμε.

Σας ευχαριστώ πάρα πολύ.

Και εγώ ευχαριστώ.

Τα κείμενα που δημοσιεύονται αποτελούν την ακριβή απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων, χωρίς καμία επεξεργασία.

Μια τυχαία συνάντηση με το φωτογράφο της Εθνικής Αντίστασης Σπύρο Μελετζή το καλοκαίρι του 1944 σε κάποιο από τα ορεινά κρησφύγετα των ανταρτών του ΕΛΑΣ έμελε να αλλάξει όλη της ζωή. Η φωτογραφία του 16χρονου κοριτσιού με το δόκχο και το όπλο στα χέρια έγινε σύμβολο της ελληνικής αντίστασης, αποτύπωσε με τον καλύτερο τρόπο τον ηρωικό αγώνα απέναντι στους κατακτητές, και αργότερα έκανε το γύρο του κόσμου, έγινε μέχρι και αναμνηστικό γραμματόσημο. Η γυναίκα αντάρτισσα έγινε θρύλος.

Ήταν Αύγουστος του 1944, οι Γερμανοί είχαν αρχίσει να υποχωρούν σε όλα τα μέτωπα και ο ένοπλος αγώνας των ανταρτών απλωνόταν σ' ολόκληρη τη χώρα και κυριαρχούσε κάθε μέρα όλο και περισσότερο. Ο φωτογράφος Σπύρος Μελετζής, που κατέγραψε με το φακό του την αντίσταση, έψαχνε το πρόσωπο που θα αποτύπωνε τον ηρωισμό και τη δυναμική του νικηφόρου ελληνικού αγώνα.

«Ήμασταν έντεκα αντάρτισσες. Κάποιες μεγάλες σε ηλικία, κάποιες νταρντανογυναίκες, ήταν και μια πολύ όμορφη, ίδια η Μέριλιν Μονρόε. Εγώ πάλι ήμουν 16 χρονών, παιδί από πόλη και το στυλ, η ομιλία μου, το ανάστημά μου ήταν διαφορετικά. Περιεργάζεται και φωτογραφίζει την καθεμία ξεχωριστά. Όταν έρχεται η σειρά μου με πηγαίνει σε κατάλληλη τοποθεσία, με φόντο το βουνό και αρχίζει να με φωτογραφίζει, προφίλ και ανφάς, μέχρι που κάποια στιγμή αναφωνεί: Ναι, αυτό είναι, σε βρήκα!».

Ύστερα από 64 ολόκληρα χρόνια έτσι περιγράφει η Τίτικα Γκελντή τη στιγμή που τη «συνάντησε» η ιστορία μέσα από το φωτογραφικό φακό στη Ρεντίνα της Καρδίτσας, εκεί όπου στη γερμανική κατοχή εκπαιδεύονταν οι ανθυπολοχαγίνες του ΕΛΑΣ.

«Για μένα ήταν τιμή που με επέλεξε ο Μελετζής, αλλά εκείνη τη στιγμή δεν μπορούσα να αντιληφθώ πόσο θα επηρέαζε τη ζωή μου αυτή η φωτογραφία», λέει στο ΑΠΕ-ΜΠΕ η κα Τίτικα. «Στα δύσκολα χρόνια που ακολούθησαν», θυμάται, «αυτή η φωτογραφία με έκανε ακόμα πιο αναγνωρίσιμη, αλλά και πιο ευάλωτη, αφού μέχρι και φυλακή πήγα. Ήταν το πικραμένο «ευχαριστώ» για όσα είχαμε κάνει για την ελευθερία της πατρίδας μας».

Το 1982, όταν αναγνωρίστηκε η Εθνική Αντίσταση, ήταν αυτή η φωτογραφία που επιλέχθηκε για το αναμνηστικό γραμματόσημο. «Έμαθα αργότερα ότι γερμανοί φιλοτελιστές έδιναν χιλιάδες μάρκα για να αποκτήσουν το πρωτότυπο, το οποίο έχω εγώ στην κατοχή μου», λέει σήμερα χαμογελώντας.

Η Τίτικα Γκελντή από νωρίς είχε εγγραφεί στην Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων (ΕΠΟΝ), τη μαζικότερη αντιστασιακή οργάνωση νεολαίας της Κατοχής. Όπως θυμάται ήταν μαθήτρια, στην τρίτη τάξη γυμνασίου, και γνώριζε πολύ καλά ότι οι Έλληνες νικούσαν παντού, όπως το 1821. «Με την ΕΠΟΝ εφαρμόσαμε απλώς αυτά που είχαμε μάθει στο σχολείο για την ιστορία μας», λέει.

Όταν έμαθε ότι ο ΕΛΑΣ φτιάχνει μία διμοιρία γυναικών, το όμορφο κορίτσι κρύβει την πραγματική του ηλικία (δεν ήταν ούτε 16 ετών) και δηλώνει ενήλικη, προκειμένου να ενταχθεί. «Ζήτημα φόβου για τη ζωή μπροστά στην ελευθερία της Ελλάδας δεν υπήρχε και εγώ δεν θα μπορούσα να αποτελέσω εξαίρεση, αφού ούτε καν ο αδελφός μου, που δεν είχε μπει ακόμα στο Γυμνάσιο, αποτέλεσε», αναφέρει Για την ίδια, πάντως, ο αγώνας ήταν διπλός, καθώς, όπως επισημαίνει, «εκτός από την απελευθέρωση της Ελλάδας, ήταν και μία μάχη για την ισότητα ανδρών-γυναικών».

Πιστή στις αρχές της, όταν τελείωσε ο πόλεμος, σπούδασε στη Νομική Σχολή της Θεσσαλονίκης και άσκησε τη δικηγορία για περισσότερα από τριάντα χρόνια. Στις αίθουσες των δικαστηρίων, γνώρισε και τον μετέπειτα σύζυγό της, ως δημόσιο κατηγορο. Εκείνος την αναγνώρισε, καθώς είχε δει τη γνωστή φωτογραφία, που δεν είχε σταματήσει να αναδημοσιεύεται. Τα φυσεκλίκια, όμως, δεν τον τρώμαξαν και έτσι έμαθε μία εκδοχή της ιστορίας από πρώτο χέρι, διαφορετική από εκείνη που είχε πρωτοακούσει.

Σήμερα ζει στην Κατερίνη, δίπλα από το γιο της Δημήτρη και τον εγγονό της. Δηλώνει ότι δεν έχει πάει και ούτε θα ήθελε να πάει στη Γερμανία, ενώ λέει πως είναι πεπεισμένη ότι η κοινωνία θα ήταν καλύτερη και τα προβλήματα των γυναικών λιγότερα, εάν τα κορίτσια υποχρεούνταν να πάνε στο στρατό, έστω και για ένα μικρό χρονικό διάστημα.

17 Νοεμβρίου 2008, ΑΠΕ

.....

[...]Τον Αύγουστο του 1944, ο φωτογράφος Σπύρος Μελετζής φθάνει στη "Σχολή Αξιωματικών Σαράφη" της Ρεντίνας, όπου εκπαιδεύονταν και οι μετρημένες στα δάχτυλα ανθυπολοχαγίνες του ΕΛΑΣ. Ο φωτογράφος έρχεται με την εντολή να απαθανατίσει πρόσωπα νεαρών αντάρτισσών. Τα κορίτσια συγκεντρώνονται στο γραφείο της σχολής, όπου ένας ανώτερος αξιωματικός του ΕΛΑΣ τους παρουσιάζει τον καλλιτέχνη και στη συνέχεια όλοι μαζί κατευθύνονται σε κοντινή τοποθεσία κατάλληλη για τη φωτογράφιση.

Ο Μελετζής φωτογραφίζει τα κορίτσια όλα μαζί και κάθε ένα ξεχωριστά. Κάποια στιγμή αρχίζει να εξετάζει προσεκτικά τα πρόσωπά τους. Προσπαθεί να διαλέξει το καταλληλότερο. Αλλάζει συνεχώς θέση και τις κοιτά από κάθε δυνατή γωνία. Τη σκηνή έχει διασώσει η Τιτίκα Παναγιωτίδου-Γκελντή, η μικρή ανθυπολοχαγίνα που τελικά επελέγη για να συμβολίσει το πρότυπο της ένοπλης αντάρτισσας: "Στο τέλος μας είπε. Θέλω να διαλέξω ανάμεσά σας μια κοπέλα που η φωτογραφία της θα φιγουράρει σε περιοδικά και εφημερίδες. Γι' αυτό θέλω να βρω ανάμεσά σας έναν αντιπροσωπευτικό τύπο. Η γυναίκα αντάρτισσα έγινε θρύλος. Πρέπει να τη δουν, να καταλάβουν όλοι το γενναίο αγώνα σας για την κατάκτηση των γυναικείων δικαιωμάτων. Όλοι διψούν να δουν φωτογραφίες. Καταλαβαίνετε, λοιπόν, κορίτσια πως πρέπει να σας προσέξω πολύ για να βρω το κατάλληλο πρόσωπο, ένα τέλειο προφίλ." Πώς δεν καταλάβαιναν... "Οι καρδιές μας άρχισαν να χτυπούν δυνατά", ομολογεί η Τιτίκα. "Κατάβαθα καθημιά από μας ήθελε να είναι αυτή ο ιδανικός τύπος που γύρευε τόσο επίμονα ο δύσκολος καλλιτέχνης. Και δεν είναι μικρό πράμα να μπεις στις εφημερίδες και τα περιοδικά".

διαδικασία διήρκεσε περισσότερο από μισή ώρα. "Η αγωνία μας όλη αυτή την ώρα δεν παραβαλλόταν ούτε με την κατάληψη του πιο δύσκολου εχθρικού λόφου", συνεχίζει αφοπλιστικά η Τιτίκα. "Τελικά κατέληξε σε μένα (...). Δέχτηκα συγκινημένη και σιωπηλά την απόφασή του. Αυτός ήξερε! Και η φωτογραφία θα περνούσε τα σύνορα της αιωνιότητας!". Μία από τις πάμπολλες πόζες της Τιτίκας έμελλε πράγματι να γίνει αφίσα, να στολίσει τις αίθουσες συνεδριάσεων και γραφείων, να δημοσιευτεί σε εφημερίδες και περιοδικά, να κυκλοφορήσει στην κατεχόμενη Ευρώπη και στη Μέση Ανατολή. Λίγο αργότερα, μια ακόμη ευχάριστη έκπληξη περίμενε τη μικρή Τιτίκα: "Υστερα ένας άλλος ξεχωριστός καλλιτέχνης ζωγράφος, αυτή τη φορά ο Μεγαλίδης, με παρακάλεσε κι εκείνος να ποζάρω πλάι σ' έναν ανάρτη που τον ξεχώρισε για ένα του έργο". Η ζωγραφιά επρόκειτο να τοποθετηθεί στη μέση της πλατείας και αντίγραφά της θα στέλνονταν σε μερραχίες και χωριά.

("Γνωριμία με τις αντάρτισσες", Σύγχρονη Εποχή, 1983, σ. 112-115).[...]

(Ελευθεροτυπία, 10/3/1996) <http://www.iospress.gr/ios1996/ios19960310a.htm>